

ŞİDDET ÖNLEME ÇALIŞMALARINA PSİKOLOJİK VE HUKUKİ BİR BAKIŞ

A PSYCHOLOGICAL AND LEGAL OVERVIEW OF VIOLENCE PREVENTION STUDIES

Uğur ERSOY*
Alper KÜÇÜKAY**

Özet: Günümüzde şiddet hem bireysel hem de toplumsal anlamda oluşabilecek, fiziksel ve/veya psikolojik bağlamda hukuki sonuçlara da yol açabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik temelde şiddetin ortaya çıkması için istem (kasıt), davranış ve sonuç (zarar verme) sürecinin tamamlanması gereklidir. Bu çalışma ile şiddetin ortaya çıkma sürecinde düşünce ve duygularımızın diğer dış etkilerle birlikte nasıl zarar verici davranışa yol açtığı ve bu sürecin anlaşılması ile şiddetin önlenmesine yönelik, zarar verici davranış ortaya çıkmadan yapılabilecekler hakkında bir zemin oluşturabilmek amaçlanmıştır. Ayrıca psikolojik birtakım yaklaşımların ele alınması ile bilgi ve farkındalığın artması beklenmektedir. Şiddet davranışının gerçekleşmesi için birçok faktörün eşzamanlı ve birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle şiddet, çok yönlü ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin önlenmesi için psikoloji ve hukuk alanında çalışan profesyonellere bu makale ile katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Şiddet Türleri, Şiddet Döngüsü, Şiddet Önleme, Şiddetin Psikolojik Boyutları

Abstract: Today, violence can occur both individually and socially; it is a concept that can lead to legal consequences in the physical or psychological context. For violence to emerge on a psychological basis, it is necessary to complete the process of will (intention), behavior, and result (harm). This study aims to provide a basis for how our thoughts and feelings, together with other external effects, lead to harmful behavior during the emergence of violence and what can be done to prevent violence by understanding this process before harmful behavior occurs. In addition, it is expected that knowledge and awareness will increase with the handling of

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, ugurersoy@kku.edu.tr; ORCID: 0000-0003-3770-0353

** Psikolog, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı, alperk@metu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0040-8869, Makalenin Gönderim Tarihi: 24.09.2021, Kabul Tarihi: 04.03.2022

some psychological approaches. For violent behavior to occur, many factors appear to occur simultaneously and together. For this reason, violence emerges as an issue that needs to be addressed from multiple perspectives. With this article, it has been tried to contribute to the professionals working in the field of psychology and law for the prevention of violence.

Keywords: Violence, Types of Violence, Cycle of Violence, Violence Prevention, Psychological Dimensions of Violence

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tanımına göre şiddet, “Yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, kalkınma sorunları ve yoksunluk gibi problemlerle sonuçlanan veya sonuçlanma olasılığı yüksek olarak, kişinin kendisine, başka bir kişiye, bir gruba veya topluluğa karşı kasıtlı olarak tehdit ve fiili gücün kullanılması” olarak ifade edilmektedir.¹ Günümüzde şiddet hem bireysel hem de toplumsal anlamda oluşabilecek, fiziksel ve/veya psikolojik bağlamda hukuki sonuçlara da yol açabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şiddetin zarar verici sonuçlarının, fiziksel zararlar veya ölüm gibi görünür ve çeşitli psikolojik zararlar gibi görünmeyen biçimlerde ortaya çıkabileceği göz ardı edilmemelidir.

Şiddetin görünürlüğü ve derecesi (aşırılığı) şiddet tanımını ortaya çıkarmasının yanı sıra birtakım psikolojik ve hukuki sonuçları doğurması açısından da önem taşımaktadır. Bununla birlikte şiddetin genellikle psikolojik, bir takım kalıcı etkilerinin meydana gelmesi için her zaman aşırılığının gözlenmesinin gerekmediği de bilinmelidir. Bununla birlikte, ortaya çıktıktan yıllarca sonra bile önemli ve ölçülebilir olumsuz (psikolojik) sağlık etkilerine sahip olan herhangi bir şiddet eylemi- bakıcıların çocuklara yönelik şiddeti gibi- “aşırı” zarar olarak nitelendirilmelidir.²

Tehdit veya zarar verme amacıyla gücün kullanılması insan ilişkilerinde oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Her ne kadar şiddetin ortaya çıkışı hakkında net bir bilgi ortaya konmasa da insan ilişkilerine bağlı bir süreç olması sebebiyle şiddetin insanlık tarihi ile yaşıt oldu-

¹ <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/> erişim tarihi: 16.09.2021

² Sherry Hamby, “On Defining Violence, and Why It Matters”, Psychology of Violence, American Psychological Association, 2017, Vol. 7, No. 2, s.167.

ğu söylenebilir. Psikolojik temelde şiddetin ortaya çıkması için istem, davranış ve sonuç (zarar verme) sürecinin tamamlanması gereklidir. Kişinin düşünce ve davranışı şiddeti meydana getirmekte ve sonuçta kendisi ve/veya karşısındakiler zarar görmektedir. Yani istemli şekilde yapılan bir zarar verme durumu söz konusudur. Konunun psikolojik açıdan ele alınması duygu ve düşüncelerimizin diğer dış etkilerle birlikte zarar verici davranışa nasıl yol açtığıyla ilgili olarak şiddetin başlama süreci hakkında katkı sağlayacaktır. Şiddetin bu zarar verici davranış şeklinde oluşmasının doğal olan ikincil bir sonucu ise zarara uğrayanın ne düzeyde ve boyutta zarara uğradığı ile ilgilidir. Bu süreç ve mekanizmaları kapsamlı bir biçimde ele alarak işleyişini ortaya koymak, şiddetin önlenmesi adına yapılabilecekler hakkında hiç şüphesiz katkı sağlayacaktır.

Birçok şiddet eylemi açıkça kötü niyet içerir. Zarar verme niyeti genellikle bir statü veya kaynak elde etme güdüsünden ve bu hedefleri gayri meşru bir şekilde takip etme isteğinden kaynaklanabilir. Meşru olmayan veya hayal ürünü hedefler peşinde koşmak da çoğu zaman şiddete yol açabilmektedir. Çoğu zaman ise umursamaz veya ihmalkâr davranışların sonuçlarının hesaba katılması gerekip gerekmediği sorusu niyet konusu ile ilgilidir. Niyet kriterini karşılamak için bilişsel ön koşullar da vardır. Küçük çocuklar ve ciddi bilişsel bozukluğu olan bazı kişiler genellikle davranışlarını anlama ve planlama kapasitesinden yoksundur.³ Bu nedenle, çocuk ve bilişsel olarak engelli kişiler için cezai sorumluluğun azaltılması ülkemizde olduğu gibi (Türk Ceza Kanunu m.31, 32, 33) birçok ülke kanununda da somutlaştırılmıştır. Yaptığı davranışların sonuçları hakkında fikir sahibi olma ya da idrak kabiliyeti bilişsel anlamda değerlendirilmesi gereken önemli bir konu olarak görülmektedir.

Şiddet bireysel temelde ele alınarak incelenebilmekle birlikte toplum temelli yaklaşım açısından bakıldığında halk sağlığını da etkileyen bir konudur. Halk sağlığı ilkeleri, hem şiddetin nedenlerini ve sonuçlarını araştırmak ve anlamak, politika müdahaleleri ve savunuculuk yoluyla şiddetin ortaya çıkmasını önlemek için yararlı bir çerçeve sağlar. Şiddet, halk sağlığını ilgilendiren bir konu olmasının yanı sıra toplum güvenliği açısından da ele alınmalıdır. Hukuk ise şiddetin

---

³ Hamby, s.170.

doğurduğu sonuçların, hak ve adalet çerçevesinde kişiyi ve toplumu nasıl etkilediği ve şiddete yönelik müdahalelerin etkinliği konusunu belirler. Aynı zamanda hukuk, insan ilişkilerinin sınırlarını hak ve özgürlükler bağlamında belirlenmesini sağlar ve insanların bir arada güvenle yaşamaları için hem görünür hem de görünmez bir kalkan oluşturur. Hukuk işleyişi ve mekanizmaları yoluyla insanlar üzerinde adeta psikolojik bir kalkan niteliğindeki şiddete karşı koruma ve kolla- ma hissiyatını oluşturur. Psikolojik güvenlik ihtiyacının sağlanmasın- da hukuk ve adalet duygusunun yeri çok önemlidir.

Bu makalede şiddeti ortaya çıkaran süreçler, şiddetin boyutları ile psikolojik ve hukuki yönden sonuçları ele alınacak, bu şekilde şiddeti daha yakından kavrayarak önleme yolları üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede makalenin başta psikoloji ve hukuk alanlarında çalışanlar olmak üzere konuyla ilgili diğer uzmanlara da referans bir kaynak oluşturması beklenmektedir.

I. ŞİDDETİN TÜRLERİ, BOYUTLARI ve SONUÇLARI

Şiddetin fiziksel, sözel, psikolojik, ekonomik, cinsel vb. birçok türü bulunmaktadır. Şiddetin türlerinden bahsetmek ve daha iyi anlayabil- mek için şiddetin çok boyutlu bir kavram olarak ele alınması gerek- mektedir. Dünya Sağlık Örgütü, şiddetin meydana geldiği bağlamları ve şiddet türleri arasındaki etkileşimleri anlamamanın yararlı bir yolu olarak bir şiddet tipolojisi oluşturmuştur. Bu tipoloji, şiddetin uygula- nabileceği dört türü birbirinden ayırır. Bu şiddet türleri fiziksel, cinsel, psikolojik saldırı ve yoksunluk olarak belirlenmiştir. Ayrıca genel şid- det tanımını mağdur-fail ilişkisine göre üç alt türe ayırmaktadır:

- 1- Kendine yönelik şiddet: Fail ve mağdurun aynı kişi olduğu ve ken- di kendine istismar ve intihar olarak alt bölümlere ayrıldığı şidde- ti ifade eder.
- 2- Kişilerarası şiddet: Bireyler arasındaki şiddeti ifade eder ve aile içi şiddet, eş şiddeti ve toplumsal şiddet olarak alt gruplara ayrılır (gençlik şiddeti, eş şiddeti, cinsel şiddet, çocuklara kötü muamele ve yaşlı istismarı vb.).
- 3- Toplu şiddet: Daha geniş birey grupları tarafından uygulanan şiddeti ifade eder ve sosyal, politik ve ekonomik şiddet olarak alt

gruplara ayrılabilir (Savaş ve diğer silahlı çatışma biçimleri, soykırım, baskı, işkence vb.).⁴

Bunlar haricinde şiddetin uygulandığı kişi ya da grup bazında da bir sınıflandırma yapılabilir:

- 1- Çocuğa yönelik şiddet
- 2- Kadına yönelik şiddet
- 3- Aile içi şiddet
- 4- Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet
- 5- Yaşlılara yönelik şiddet.

Bunlardan farklı tipoloji ve tür sınıflandırmaları da yapılabilir. Ancak şiddet ile ilgili herhangi bir sınıflandırma veya şiddet türünün esas olarak şiddetin doğasındaki bir değişiklikten kaynaklandığını göstermemektedir. Bu sınıflandırmaların amacı şiddet biçimlerinin daha net anlaşılması, şiddetin hukuki ve cezai sonuçlarının ortaya konması ve önlenmesi bakımından fayda sağlamaktadır.

Diğer bir anlayış olan ekolojik modele göre, şiddet davranışını ortaya çıkaran risk faktörleri dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır:⁵

- 1- Bireysel faktörler: Çocuğa kötü muamele, psikolojik rahatsızlıklar ve kişilik bozuklukları, alkol ve madde kullanımı, şiddet içeren davranış öyküsü.
- 2- İlişkisel faktörler: Zayıf ebeveynlik uygulamaları, evlilikteki anlaşmazlıklar, şiddet içeren ebeveyn davranışları, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki haneler, şiddet uygulayan arkadaşlar.
- 3- Toplumsal faktörler: Yoksulluk, yüksek suç oranları, yüksek işsizlik, yasadışı bölgesel madde ticareti, zayıf kurumsal politikalar, yetersiz mağdur hizmetleri, durumsal faktörler.
- 4- Sosyal faktörler: Hızlı sosyal değişimler, ekonomik eşitsizlikler, cinsiyet eşitsizliği, eşitsizlikleri artırıcı politikalar, yoksulluk, zayıf

⁴ <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>, erişim tarihi: 16.09.2021

⁵ Carolyn Whitzman, *The Handbook of Community Safety, Gender and Violence Prevention: Practical Planning Tools*, Earthscan Publishing, London, 2008, s.56.

ekonomik güvenlik ağları, hukukun üstünlüğü kavramının zayıflığı, şiddeti destekleyen kültürel normlar, ateşli silahlara erişimin kolaylığı, çatışmalar ve çatışma sonrası durumlar.⁶

Görüldüğü üzere şiddet riskini artıran oldukça çok faktör bulunmaktadır. Bazı faktörlerin eşzamanlı bir şekilde devreye girdiği de söylenebilir. Yukarıda bahsedildiği üzere risk faktörlerinin şiddet riskini artırdığını ifade etmekle birlikte bu konunun ilave farklı ölçüt ve risk faktörleri tarafından etkilenebileceği de göz ardı edilmemelidir. Özellikle de biyolojik ve psikolojik kimi faktörler ekolojik yaklaşımda kendine yer bulmamıştır. Bu noktada düşünülmesi gereken şiddetin ne kadar çok faktör tarafından etkilendiği ve bunların şiddeti ne gibi boyutlara getirdiğinin farkına varılmasıdır.

Şiddetin bu çoklu risk faktörleri ile olan etkileşimi, bazı rakamsal verilerin ortaya konulmasıyla daha iyi anlaşılabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, on iki yaş ve üstü şiddet suçu mağduru olan kişilerin sayısı 2018'e göre düşüş göstermesine rağmen, 2019'da 1,2 milyon civarındadır. Bu istatistik ABD'de yapılan ülkenin en büyük suç araştırması olan Ulusal Suç Mağduru Anketi verileri (NCVS)'ne göre ortaya çıkmıştır.⁷ 2018'de her bin kişi başına toplam 3,7 şiddet suçunun (cinayet, tecavüz, soygun ve ağır saldırı dâhil) kolluk kuvvetleri tarafından bilindiğini bildirilmiştir.⁸ Birçok şiddet suçunun ise polis kayıtlarına geçmediği ifade edilmektedir.

Sadece Amerika gibi gelişmiş batı ülkelerinde değil Avustralya, Orta Amerika ve Asya'da da yer alan birçok ülkede şiddetin ağır boyutları görülmektedir. 2005 yılında gebelik ve şiddet hakkında Avustralya'da yapılan bir araştırmaya göre kadınların %36'sının hamileyken eşi tarafından şiddete maruz kaldığını bildirilmiştir.⁹ Buna

⁶ Whitzman, s.56.

⁷ Rachel E. Morgan, Jennifer L. Truman, 2019 Criminal Victimization Report, September 2020, NCJ 255113, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, s.1, <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/cv19.pdf>

⁸ Rachel E. Morgan, Jennifer L. Truman, 2019 Criminal Victimization Report, September 2020, NCJ 255113, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, s.6, <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/cv19.pdf>

⁹ Australian Bureau of Statistics, Personal Safety Survey (Reissue), Australian Bureau of Statistics, Canberra, 2006, <https://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/allprimarymainfeatures/47CFB28DF1A634C9CA257C3D000DB727?opendocume>

ek olarak Avustralya'daki son verilere göre, beş Avustralyalı yetişkin-den ikisi (yaklaşık 7,2 milyon kişi) 15 yaşından beri şiddete maruz kalmakta, altı kadından biri ve on yedi erkekten biri eş şiddetine maruz kalmakta, her iki kadından biri ve dört erkekten biri cinsel tacize uğramaktadır.¹⁰ Hintli araştırmacılar ise Hindistan ve Çin'deki anne ve kız bebekler için yaklaşık 100 milyon "kayıp kadın" popülasyonu olduğu, bunun asli iki nedeni olarak da "doğum eşitsizliği" veya "seçici kürtaj ve bebek öldürme" vakaları ile adil olmayan doğum öncesi ve doğum sonrası bakım süreçleri olduğundan bahsetmektedir.¹¹ Nikaragua'da yapılan bir araştırmanın sonucuna göre, eşleri tarafından fiziksel ve cinsel istismara uğrayan kadınların çocuklarının, istismara uğramamış kadınların çocuklarına oranla beş yaşından önce ölme olasılıklarının altı kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir.¹² Dünyanın pek çok yerinden daha fazla sayıda örnekler verilebilir. Ancak bu çarpıcı rakamlar şiddetin ne kadar yaygın ve ne kadar büyük ölçekli olduğuna işaret etmeye yeterlidir.

Madde kullanım bozuklukları (alkol ve uyuşturucu) şiddet ve intihar davranışının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, bildirilen şiddet riskinin %34'ü madde bağımlılığına atfedilebilir.¹³ Finlandiyalı erkekler arasında cinayet riskinin %40'ının alkolizmden kaynaklandığına dair bilgiler mevcuttur.¹⁴ Bununla beraber psikolojik bozuklukların şiddetle bağına deği-

---

nt, erişim tarihi: 17.09.2021

- 10 Australian Bureau of Statistics, Personal Safety, Australia, Statistics for family, domestic, sexual violence, physical assault, partner emotional abuse, child abuse, sexual harassment, stalking and safety, Reference period 2016, <https://www.abs.gov.au/statistics/people/crime-and-justice/personal-safety-australia/latest-release>, erişim tarihi: 17.09.2021
- 11 Sen Amartya, The Argumentative Indian: Writings on Indian History, Culture and Identity, Picador; First edition, New York, 2006.
- 12 Etienne G. Krug/Linda L. Dahlberg/James A. Mercy/Anthony B. Zwi/Rafael Lozano, World report on violence and health, WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, 2002.
- 13 Jeffrey W. Swanson, Mental disorder, substance abuse, and community violence: an epidemiological approach, in Violence and Mental Disorder: Developments in Risk Assessment, edited by Monahan J, Steadman HJ. Chicago, University of Chicago Press, 1994, s.101 vd.
- 14 Markku Eronen/Panu Hakola/Jari Tiihonen, "Mental Disorders and Homicidal Behavior in Finland", Arch Gen Psychiatry, 1996; S. 53 (6), s. 498. doi:10.1001/archpsyc.1996.01830060039005.

nilecek olursa, topluluk ortamında meydana gelen şiddet eylemlerinin bir kısmının, şizofreni veya duygu durum bozuklukları gibi majör ruhsal bozukluk teşhisi konulmuş kişilerce gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak bu bozukluklar, şiddet içeren suç için bir risk taşısa da ABD’de elde edilen istatistiklere göre şiddet riskinin yalnızca yaklaşık %4’ü bu tür bozukluklara atfedilmektedir.¹⁵ Kısacası alkol ve madde kullanımı şiddet davranışını tetikleyen önemli bir faktörken psikolojik bozuklukların şiddet ile ilişkisi oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Cinsiyet, şiddet içeren davranışların ve intiharın çok güçlü bir göstergesidir.¹⁶ Anketler ve raporlar, genellikle erkeklerin şiddet failleri arasındaki üstünlüğünü desteklemiştir. Ancak bu cinsiyet farkı, madde kullanım bozukluğu olanlar arasında azalmakta ve hastanede yatan psikiyatri hastalarında ise ortadan kalkmaktadır.¹⁷ Şiddet ile saldırganlıkta, cinsiyet farkı okul öncesi yıllarda gelişir ve ergenlik döneminde tamamen ifade edilmeye başlar. Bu fark, kısmen çocuk yetiştirme uygulamaları da dâhil olmak üzere toplumsal nedenlerden de kaynaklanmaktadır. Bunlara ek olarak çok sayıda kanıt, şiddetteki cinsiyet farklılığının biyolojik kökenini göstermektedir. Bilhassa TPH¹⁸, MAO-A¹⁹ ve COMT²⁰ genotipleri, büyük ölçüde er-

¹⁵ Swanson, s.101-136.

¹⁶ J. John Mann, “The Neurobiology of Suicide”, *Nature medicine*, 1998, 4 (1), s.28. <https://doi.org/10.1038/nm0198-025>.

¹⁷ Jan Volavka, *Neurobiology of Violence*, Washington, DC, American Psychiatric Press, 1995.

¹⁸ Triptofan hidroksilaz (TPH) geni, serotonin biyosentezinde hız sınırlayıcı enzimi kodlar. Psikiyatrik ve davranışsal bozukluklar için başlıca aday genlerden biridir (Kaynak: Ariane Paoloni-Giacobino/Dominique Mouthon/Carmen Lambercy/Monique Vessaz/Stefanie Coutant-Zimmerli/Waltraut Rudolph/Alain Malafosse/Catherine Buresi, “Identification and analysis of new sequence variants in the human tryptophan hydroxylase (TpH) gene”, *Molecular Psychiatry*, 2000, volume 5, s.49-55.

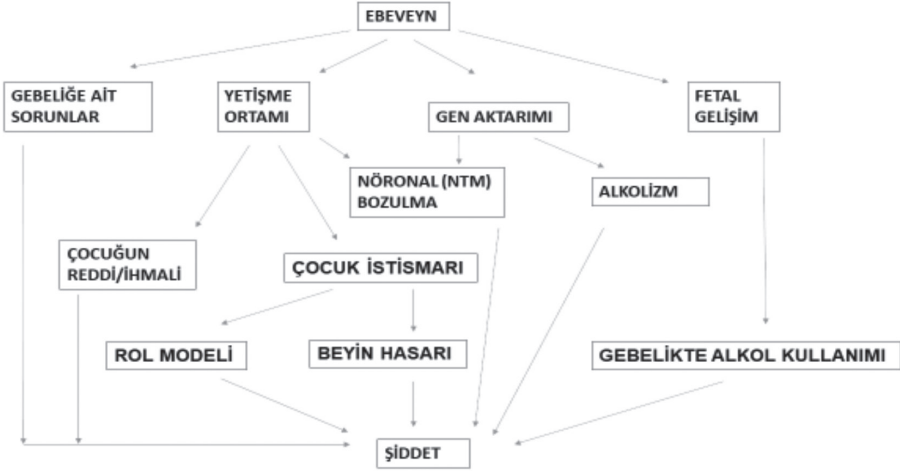
¹⁹ Monoamin oksidaz A (MAOA), dopamin, serotonin ve noradrenalin gibi amin nörotransmitterlerini katabolize etmekten sorumlu bir enzimi kodlayan bir gen (Kaynak: Salman Sohrabi, “The criminal gene: the link between MAOA and aggression” (Review), *BMC Proceedings*, 2015, 9 (Suppl 1), A49. <https://doi.org/10.1186/1753-6561-9-S1-A49>).

²⁰ Katekol-O-metiltransferaz (COMT) geni, dopamin, epinefrin ve norepinefrinin parçalanmasında rol oynar; bunların üçü de topluca katekolamin olarak bilinen nörotransmitterlerdir (Kaynak: Lee Ellis/David P. Farrington/Anthony W. Hoskin, Chapter 7- Biological Factors, Editor(s): Lee Ellis, David P. Farrington, Anthony W. Hoskin, *Handbook of Crime Correlates (Second Edition)*, Academic Press, 2019, Pages 307 vd.

keklerle sınırlı olan şiddet davranışıyla ilişkiler gösteren biyolojik göstergeler olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, erkeklerin alkolizm ve bilhassa saldırganlıkla ilişkili alkolizm geliştirme olasılığı kadınlardan daha fazladır.²¹

Şiddet çok boyutlu ele alınması gereken bir konudur. Gün geçtikçe, şiddetin psikososyal, çevresel, ekonomik, nörobiyolojik çerçevesine ilişkin anlayışta önemli ilerlemeler sağlanmaktadır. Moleküler genetik ve beyin görüntüleme teknikleri ve çok sayıda bilimsel çalışma sonucunun katkısı ile önemli bilgiler elde edilmiştir. Bu çalışmalar, şiddet davranışının ortaya çıkmasını çok disiplinli bir temelde ele alınarak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, suç ve şiddet döngüsünün kurulması ve şiddetin kuşaklararası aktarımı bağlamında düşünüldüğünde, şiddet önleme konusunun insan hayatında ne kadar önemli bir yerinin olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Şekil 1. Şiddet eğiliminin kuşaklar arası aktarımını etkileyen mekanizmalar (Whitzman'dan uyarlanmıştır).

²¹ Jan Volavka, "The Neurobiology of Violence An Update", *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 1999, 11:3, s. 308.

II. ŞİDDET İLE İLGİLİ BAZI PSİKOLOJİK VE NÖROBİLİMSSEL AÇIKLAMALAR

Şiddetin medyada yaygın bir biçimde var olduğuna hiç şüphe yoktur. Haber ve eğlence programlarında dahi şiddet içeriği bol miktarda bulunmaktadır. Gerek realist gerek kurgusal formatlarda, özellikle çocukların zihinlerine nüfuz ederken yetişkin programlarında da bol miktarda şiddet içerikli yayınlara rastlanmaktadır. Yapılan deneysel çalışmalarda şiddet içeren filmlerin, düşük düzey saldırgan özelliğe sahip bireylere göre yüksek düzeyde saldırgan özellikteki bireylerin çok daha fazla ilgilerini çektiği bulunmuştur.²² Aşırı şiddet içeren filmlere maruz kalmanın, üzerinden bir gün geçmiş olsa bile ve hatta açık bir şekilde kışkırtılma olup olmamasından bağımsız olarak, düşmanca ve cezalandırmaya yönelik davranışları artırdığı ifade edilmiştir.²³ Benzer şekilde, diğer görsel medya unsurlarının ve bilgisayar/video oyunlarındaki şiddet içeriklerinin, saldırgan davranışları artırdığına yönelik çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu konudaki teori ve araştırmalar, bireylerde şiddet içerikli görsellere maruz kaldıktan hemen sonra saldırgan düşüncelerde, olumsuz duygulanımda ve uyarılmada bir artış olduğunu belirtmesiyle birlikte, bu olumsuz etkilerin medya türü, medyadaki şiddete maruz kalma süresi, medya kullanım sıklığı ve bireysel eğilimler gibi faktörlere bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Gözlem yaparak ve model alma yoluyla öğrenme, bir öğrenme tipi olarak davranışların sergilenmesine açıklama getirmektedir. Çocuklar anne ve babayı izleyerek, gözlemleyerek kendi davranış repertuarını oluşturmakta ve ayrıca çevreden de görerek davranış öğrenmektedir.²⁴ Şiddet içerikli görüntüleri izleyen çocuklar daha sonra farklı bir ortamda gözlendiklerinde, izledikleri şiddet davranışlarını aynı şekilde kendi davranışlarında da sergilemeye başlamaktadırlar.²⁵ Görüldüğü üzere şiddete görsel olarak maruz kalmak, bir nevi kendi döngüsünü

²² Brad J. Bushman, "Moderating Role of Trait Aggressiveness in the Effects of Violent Media on Aggression", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, 69(5), s.955, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.950>.

²³ Russel G. Geen, Television and aggression: Recent developments in research and theory, In D. Zillmann, J. Bryant, & A. C. Huston (Eds.), *LEA's communication series, Media, children, and the family: Social scientific, psychodynamic, and clinical perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1994, s.151 vd.

²⁴ Alper Küçükay, "Suç önleme Stratejileri ve Güvenlik Politikalarına Psikolojik Bir Bakış", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2019, Yıl: 11, Sayı: 38, s.349.

²⁵ Gennaro F. Vito/Jeffrey R. Maahs/Ronald M. Holmes, *Criminology Theory, Research, and Policy*, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, Massachusetts, 2007, s.4.

oluşturup maruz kalan tarafından davranışa dönüştürülmesine sebep olmaktadır.

Bir diğer psikolojik değişken olarak güç kavramı, Dünya Sağlık Örgütü'nün şiddet tanımında da yer aldığı gibi insanın sosyal davranışları ve kişiler arası ilişkiler üzerinde etki gösteren bir unsurdur. İster aile bireyleri ve kuruluşlar ister ülkeler arasında olsun, güç farklılıkları pek çok yerde mevcuttur. Bu güç farklılıkları bireylerin nasıl düşündüğü, nasıl hissettiği ve nasıl davrandığı üzerinde derin bir etkiye sahip olabilir. Kişinin güç kullanması, sosyal algısı (sosyal dikkat, tutumlar ve diğerleri hakkında yargılar vb.) ile ilgili olarak ortaya çıkabilmektedir.²⁶ Burada önemli bir nokta ise gücün, mevcut durumun, yani statükonun korunmasıdır. Güç ve statü arayışı, temel bir insan güdüsü olarak tanımlanmıştır. Bu arayış özellikle bağımsız bireyler ve bireyci kültürlerde daha önemlidir. Güç elde edildiğinde ise onu koruma güdüsü devreye girer. Güç sahipleri için ve istikrarsız hiyerarşilerin güçlerini kaybetme olasılığıyla karşı karşıya kaldıklarında özellikle stresli oldukları gözlenmiştir. Bu kişilerin reaksiyonlarına stres hormonu olan kortizoldeki artış da eşlik eder. Güç ve sosyal statü bir yandan psikolojik sağlık üzerinde etkili olurken diğer yandan saldırgan davranışların sergilenmesine de etki etmektedir. Ayrıca aşırı düzeyde hâkimiyet gösterme çabasının zorbalık gibi davranışlara yol açtığı da ifade edilmektedir.²⁷

Aşağıda yer alan birtakım tanımlara göre şiddet ve saldırganlığın psikolojik yapısı daha net olarak anlaşılabilir:

- Dürtüsel saldırganlık ve şiddet; algılanan bir provokasyona yanıt olarak, düşmanca veya kızgın bir duyguyla, ancak yine de yüksek kontrollü ve amaçlı bir şekilde -açık ve somut bir amaç ile- (örneğin gözdağı vermek veya kişinin kendine saygısını yüksek hissettirmek) ortaya konmaktadır.
- Tepkisel saldırganlık,
- Her zaman öfke veya düşmanlıkla birlikte gelir.

²⁶ Ana Guinote/Alice Cai, *The Social Developmental Construction of Violence and Intergroup Conflict*, Chapter 1 Power and the Social Self, Editors: Jorge Vala, Sven Waldzus, Maria Manuela Calheiros, Springer International Publishing Switzerland, 2016, s.4.

²⁷ Jacqueline J. Rivers/Robert A. Josephs, *Dominance and Health The Role of Social Rank in Physiology and Illness*, *The Social Psychology of Power*, Edited by Ana Guinote and Theresa K. Vescio, Guilford Publications, 2010, s.87 vd.

- Hayal kırıklığına veya algılanan provokasyona tepki olarak ortaya çıkar (özellikle kişilerarası bağlamda).
  - Hoş olmayan duygulanım durumlarını bastırmak gibi daha ilkel bir amaç tarafından motive edilebilir.
- Öte yandan proaktif saldırganlık ise karakteristik olarak;
- Her zaman öfke veya öfke gibi olumsuz bir duygulanım durumunu içermez.
  - Genellikle herhangi bir kıskırtmadan ziyade, suçlu tarafından direkt başlatılır.
  - Örneğin bir nesne, ödül, güç, statü veya sosyal hâkimiyet gibi değerli bir şey elde etme beklentisiyle açıkça motive edilir.²⁸

Bu sınıflandırmaya göre önemli olan nokta; tepkisel saldırganlık, istismar, olumsuz duygusal durum ve dürtüsellik öyküsü ile ilişkiliyken proaktif saldırganlık, psikopati²⁹, fiziksel saldırganlık ve şiddet içeren suçlarla birebir şekilde ilişkilidir.³⁰ Diğer yandan, şiddet ve saldırgan davranışın olumlu bir sonuca veya olumlu bir sonuç beklentisine yol açacağı inancı, özellikle proaktif saldırganlıkla ilişkilidir.³¹

Kategorik bazı tanuların rolü de şiddetin ve saldırgan davranışların nörobiyolojisinin incelenmesinde kritik bir konudur. Saldırganlık ve şiddet bir dizi büyük psikiyatrik bozukluğun bir işlevi olarak ortaya çıkabilir. Bunlara örnek olarak şunlar gösterilebilir:

- Travma sonrası stres bozukluğu (PTSD)
- Dikkat eksikliği / hiperaktivite bozukluğu (DEHB)
- Bipolar bozukluk, şizofreni (SCZ) ve ilgili psikotik hastalıklar

²⁸ Daniel R. Rosell/Larry J. Siever, "The neurobiology of aggression and violence", Published online by Cambridge University Press: 04 May 2015, CNS Spectrums, 20 (3), s.254 vd., doi:10.1017/S109285291500019X.

²⁹ Psikopati: Duygu yoksunluğu, dürtüsel anti-sosyal davranış ve suça yatkınlık gibi özellikler içeren bir kişilik bozukluğu türüdür.

³⁰ Maaike Cim/Adrian Raine/Cor Meesters/Arne Popma, "Validation of the Dutch Reactive Proactive Questionnaire (RPQ): differential Correlates of Reactive and Proactive Aggression from childhood to adulthood", *Aggressive behavior*, vol. 39,2 (2013): 99-113. doi:10.1002/ab.21458.

³¹ , Catherine M. Smithmyer/Julie A. Hubbard/Robert F. Simons, "Proactive and Reactive Aggression in Delinquent Adolescents: Relations to Aggression Outcome Expectancies", *Journal Of Clinical Child Psychology*, 29 (1), s.86 vd. https://doi.org/10.1207/S15374424jccp2901_9.

- Alkol/madde bağımlılığı ve bazı nöropsikiyatrik durumlar (örneğin, demans, otoimmün ensefalit).

Bununla birlikte, saldırganlığı bu koşullar bağlamında incelemek, bu bozuklukların nörobiyolojisini saldırganlıktan ayırmayı zorlaştırabilir. Klinik olarak anlamlı saldırganlık, tipik olarak şiddetli kişilik patolojisi bağlamında da olsa, sıklıkla kronik ve yaygın bir şekilde ortaya çıkabilir.³² Aralıklı patlayıcı bozukluk sendromu (IED), saldırganlığın daha kronik tezahürünün, önemli bir sıkıntıya ve/veya fonksiyonel bozukluğa katkıda bulunacak şekilde bir sıklık ve yoğunlukta meydana geldiği zamanı açıklamak için karakterize edilmiştir.³³ IED sendromunun dikkate değer özellikleri şunlardır:

1. Saldırganlığın doğası gereği dürtüsel veya reaktif olması gerekliliği.
2. Yalnızca diğer insanlara karşı şiddetli fiziksel saldırganlık eylemlerinin veya tipik olarak nispeten düşük sıklıkta meydana gelen değerli eşyaların (kişinin kendi eşyası, örneğin cep telefonu) dâhil edilmesi değil, aynı zamanda yüksek sıklıkta sözlü saldırı ve / veya önemli hasara / zarara yol açmayan küçük fiziksel olaylar (kapının çarpması, eşyaların mülke zarar vermeden masadan itilmesi vb.).
3. Bir IED tanısının ayrı bir biyolojik profil ve tek başına kişilik bozukluğu teşhislerinden daha şiddetli saldırganlık.³⁴

Dürtüsel ve tepkisel saldırganlık/şiddet biçimleri için nörobiyolojik çalışmaların odağı olduğundan, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, duygulanım işleme, dürtü kontrolü ve duygusal karar verme ile ilgili beyin bölgeleri en büyük ilgiyi çekmiştir. Yapısal beyin görüntüleme tekniklerinin nispeten tutarlı bir bulgusu, saldırganlık ve azalmış amigdala hacimleri arasındaki bir ilişki olmuştur. Bu durumun saldırganlık için özgülüğü, amigdala boyutu ile diğer klinik ölçütler, yani genel psikopatoloji, sürekli anksiyete ve durum depresyonu arasında korelasyon

³² Rosell ve Siever, s.255-256.

³³ Emil F. Coccaro/Richard J. Kavoussi/Mitchell E. Berman/Jennifer D. Lish, "Intermittent explosive disorder-revised: development, reliability, and validity of research criteria", *Comprehensive psychiatry*, 1998, 39 (6), s.368 vd., [https://doi.org/10.1016/s0010-440x\(98\)90050-5](https://doi.org/10.1016/s0010-440x(98)90050-5).

³⁴ Michael S. McCloskey/, Mitchell E. Berman/Kurtis L. Noblett/Emil F. Coccaro, "Intermittent Explosive Disorder-Integrated Research Diagnostic Criteria: Convergent And Discriminant Validity", *Journal of Psychiatric Research*, 2006, 40 (3), s.231 vd., <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2005.07.004>.

olmamasıyla desteklenmiştir.³⁵ Saldırganlığın nöral temelini, ventromedial PFC ve amigdala arasındaki değişken bağlantı açısından karakterize etmek faydalı olmuştur. Saldırganlık ölçümleri ile amigdalofrontal bağlantı arasında önemli bir negatif korelasyon bulunmuştur.³⁶ Striatum ise bu devrede yer alarak, çeşitli motor, bilişsel ve duygusal tepki dizilerinin uygun seçiminde ve engellenmesinde kritik bir rol oynar.³⁷ Bu beyin bölgeleri ve diğer alanlarının yapı ve fonksiyonlarını daha iyi anladıkça şiddet davranışının nörobilimsel temellerine dair elde edilen bilgiler de artış gösterecektir.

Bebeklik ve erken çocukluk dönemleri, çocuğun duygusal etkilene, başkalarına bağlılık ve öz-değer duygusu geliştirmesi için çok önemlidir. Çocuğun veya ebeveynlerinin, özellikle annenin ihmal edilmesi ve istismar edilmesi, bu temel psikolojik nitelikler üzerinde zararlı bir etkiye sahip olabilmektedir.³⁸ Çocukluk dönemlerinde yaşanan istismarların şiddet davranışlarına dair bir zemin oluşturduğuna ilişkin bazı çalışmalar mevcuttur. Şiddet suçu işleyenler arasında, psikopati test puanları proaktif saldırganlıkla pozitif olarak ilişkilendirilmekte ve proaktif saldırganlığın psikopatik özelliklerin davranışsal bir göstergesi olabileceğini düşündürmektedir. Çocuklukta fiziksel istismar, reaktif saldırganlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu bulgu, çocukluk döneminde fiziksel istismarın, yaşam boyu devam eden reaktif saldırganlığın gelişimi üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir.³⁹

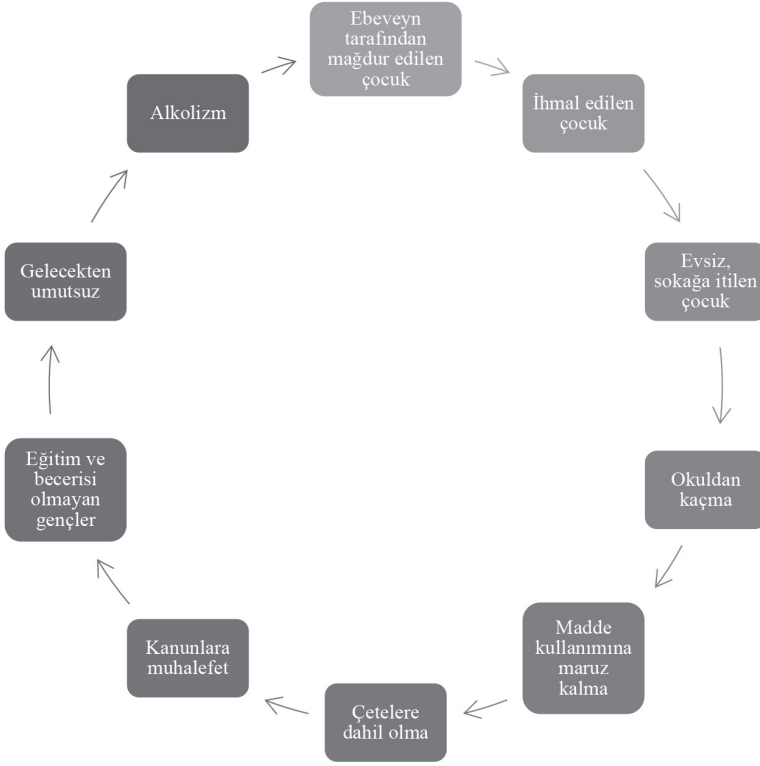
³⁵ Swantje Matthies/Nicolas Rusch/Matthias Weber/Klaus Lieb/Alexandra Philipsen/Oliver Tuescher/Dieter Ebert/Jürgen Hennig/Ludger Tebartz van Elst, "Small Amygdala-High Aggression? The Role of the Amygdala in Modulating Aggression in Healthy Subjects", *The World Journal of Biological Psychiatry the Official Journal of the World Federation of Societies of Biological Psychiatry*, 2012, 13 (1), s.75, <https://doi.org/10.3109/15622975.2010.541282>.

³⁶ Matthew J. Hoptman/Debra D'angelo/Dean Catalano/Cristina J. Mauro/Zarrar E. Shehzad/A. M. Clare Kelly/ Francisco X. Castellanos/Daniel C. Javitt/Michael P. Milham, "Amygdalofrontal Functional Disconnectivity and Aggression in Schizophrenia", *Schizophrenia Bulletin*, Volume 36, Issue 5, September 2010, s.1020-1028, <https://doi.org/10.1093/schbul/sbp012>.

³⁷ Suzanne N. Haber, "The Primate Basal Ganglia: Parallel and Integrative Networks", *Journal Of Chemical Neuroanatomy*, 2003, 26 (4), s.317 vd., <https://doi.org/10.1016/j.jchemneu.2003.10.003>.

³⁸ Whitzman, s.205.

³⁹ Nathan J. Kolla/Charlotte Malcolm/Stephen Attard/Tamara Arenovich/Nigel Blackwood/Sheilagh Hodgins, "Childhood Maltreatment And Aggressive Behaviour in Violent Offenders with Psychopathy", *Canadian Journal of Psychiatry, Revue Canadienne De Psychiatrie*, 2013, 58 (8), s.487-494. <https://doi.org/10.1177/070674371305800808>.

Şekil 2. Sağlıksız ve fonksiyonel olmayan ebeveyn ile çocuk ilişkileri ile ilerleyen şiddet ve çeşitli sorunlar oluşturan örnek bir sosyal gelişim döngüsü. (Whitzman'dan uyarlanmıştır).

Nörobiyolojik temel ve mizaç kırılabilirlikleri ile birlikte çocuklukta duygusal istismarın psikopatik özelliklerin gelişimini destekleyebileceğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır.⁴⁰ Buna ek olarak, literatür temelinde yapılan çalışmalara göre sorunlu gençler, onlarla temas kuran kişiler ve çocukken davranış sorunları gösteren mahkumlarla derinlemesine yapılan görüşmeler sonucunda, öfke nöbetleri, okul sorunları, okuldan kaçma ve kişilerarası ilişki zorlukları içeren dört ana semptomun şiddet içeren davranışla sonuçlanması muhtemel cid-

⁴⁰ Adriano Schimmenti/Giovanbattista Di Carlo/Alessia Passanisi/Vincenzo Carretti, "Abuse in Childhood and Psychopathic Traits in A Sample of Violent Offenders", *Psychological Trauma Theory, Research, Practice And Policy*, 2015, 7 (4), s.340, <https://doi.org/10.1037/tra0000023>.

di duygusal rahatsızlığa yol açtığı ve bu semptomların şiddetin erken uyarı işaretleri olarak görülebileceği ifade edilmiştir.⁴¹ Görüldüğü üzere çocukların maruz kaldıkları ailevi ve çevresel etkenler ile birlikte yetiştirme ortamı, şiddet dâhil tüm davranışlar üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahiptir.

Çocukların ilişki ağlarında doğal olarak meydana gelen bazı değişimler, biyolojik reaksiyonları normalleştirmek için onarıcı fırsatlar sağlar. Ebeveynlerle yapılandırılmış müdahaleler yoluyla bu fırsatların ortaya çıkarılması ve ilişkilerin şekillendirilmesi de sağlanabilir. Örneğin, ebeveynlerin korkutucu davranışlarını azaltmak, ebeveynlerin bakımını ve eşzamanlı etkileşimlerini artırmak gibi müdahaleler psikolojik olduğu kadar biyolojik olumlu bazı değişimlere yol açmaktadır. Aile içi saldırganlık, şiddet ile sağlıklı ilişkileri -doğal olarak meydana gelen olaylar ve planlı müdahaleler yoluyla- kesintiye uğratan faktörlerin belirlenmesi, psikolojik dayanıklılık anlayışımızı artırmanın bir yolu olarak görülmektedir.⁴²

Bu yaklaşımların yanı sıra son yıllarda şiddet davranışının beyindeki sinirsel bağlantılarını ortaya koyan çok sayıda beyin görüntüleme çalışması yapılmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular, şiddet içeren davranış ve saldırganlığın özellikle davranışsal kontrol, duygusal düzenleme ve ödül işleme ile ilgili birden fazla beyin bölgesindeki problemler sonucu ortaya çıkabileceğini göstermektedir.⁴³ Ayrıca, tüm bu çalışmalar neticesinde, çocukluk dönemlerinin psikolojik gelişim açısından ne kadar değerli olduğu; bu süreçte yaşanan olumsuzlukların, ihmal ve istismarların şiddet davranışının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle şiddet önleme politika ve çalışmalarının bu bağlamda ele alınarak değerlendirilmeler yapılmasının fayda sağlayacağı açıktır.

⁴¹ Blair Justice/Rita Justice/Irvin A. Kraft, "Early-Warning Signs of Violence: Is a Triad Enough?", *American Journal of Psychiatry*, 1974, 131:4, s.457.

⁴² Gayla Margolin/Michelle C. Ramos/Adela C. Timmons/Kelly F. Miller/Sohyun C. Han, "Intergenerational Transmission of Aggression: Physiological Regulatory Processes", *Child Dev Perspect*, 2016 Mar 1;10 (1): s.15, doi: 10.1111/cdep.12156. Epub 2015 Dec 11. PMID: 26929773; PMCID: PMC4767800.

⁴³ Yaling Yang, *Neuroanatomy of Violence and Aggression*, P. Sturmey (Ed.), In *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*, 2017, <https://doi.org/10.1002/9781119057574.whbva018>.

III. ŞİDDET ÖNLEMEDE FAYDA SAĞLAYACAK PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Şiddetin tanımı, boyutları ve sonuçları, şiddeti önlemenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Psikolojik yaklaşımların diğer bilimsel yaklaşımlara sağlayacağı faydalara ek olarak getirebileceği katkılar bireysel ve mikro bir anlayış çerçevesinde ele alınmalıdır. Buradaki en temel anlayış, insanın doğumundan ve hatta hamilelik sürecinden itibaren yaşantısının, biyolojik ve psikolojik gelişimi üzerindeki etkilerin; duygu, düşünce ve davranışlarını meydana getiren unsurların, şiddeti nasıl ortaya çıkarabileceği üzerinedir.

Legerstee'nin yaptığı çalışmalara göre, beş haftalık bebekler, karşılarındaki kişilerin tutum ve davranışlarını tahmin edebilme stratejilerine sahip olabilmekteler. Üç aylık bebekler ise olumlu ve olumsuz bazı duyguları ayırt etmeyi becerebilmekteler.⁴⁴ Bebekler bu dönemlerde özellikle yüz ifadeleri ve mimiklerden duyguları tanımaya başlamaktadırlar. 13-15 aydan itibaren çocuklar diğer insanların durumlarına ilgi göstermeye başlar, durumları anlamaya çalışırlar; başkalarının sıkıntısını hafifletme amacına yönelik davranışlarda bulunurlar. Bu tarz pro-sosyal davranışlar yaşla birlikte artış gösterir. Bununla birlikte çocukların herhangi bir sıkıntıya sebep olmaları halinde daha az empatik oldukları kayda değer bir durumdur.⁴⁵ Daha ileriki yaşlarda ise çocuklar diğer insanların niyetlerini, duygularını ve davranışlarına sebep olan faktörleri daha iyi anlamaya başlarlar ki bu psikolojik gelişim, kişilerarası algıların da bir sonucu olarak "diğer insanlara nasıl davranacağımızın" görece bir temelini oluşturmaktadır. Bu gelişim sürecinde yaşanacak aksaklıklar ve empati sorunları ise karşımızdaki insanların duygularını ve durumlarını dikkate almadan hareket etmeyi ve hatta şiddet içeren davranışlar sergilemeyi kolaylaştıracağını düşündürmektedir. Bu bakımdan önce aile sonra sosyal çevre ve okul, duygusal ve bilişsel gelişimi etkileyen, diğer insanları tanımayı ve anlamayı sağlayan önemli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁴ Maria Legerstee, Mental and bodily awareness in infancy: Consciousness of self-existence. In S. Gallagher & J. Shear (Eds.), *Models of the self*, Imprint Academic, 1999.

⁴⁵ Dalila Xavier de França, Chapter 2 From a Sense of Self to Understanding Relations Between Social Groups, Editors: Jorge Vala, Sven Waldzus, Maria Manuela Calheiros, *The Social Developmental Construction of Violence and Intergroup Conflict*, Springer International Publishing Switzerland, 2016, s.40.

Öfke, tamamen normal ve genellikle sağlıklı bir insan duygusudur. Ancak kontrolden çıkıp yıkıcı hale geldiğinde, iş hayatında, kişisel ilişkilerde ve yaşamın genel kalitesinde birtakım sorunlara yol açıp şiddet davranışını tetikleyebilir. Diğer duygular gibi bu duyguya da fizyolojik ve biyolojik değişiklikler eşlik eder; sinirlenildiğinde, enerji hormonları, adrenalin ve noradrenalin seviyeleri gibi kalp atış hızı ve kan basıncı yükselir. Öfke, tehditlere karşı doğal ve uyarlanabilir bir tepkidir; öfkeyi ifade etmenin içgüdüsel ve doğal yolu kontrollü miktarda tepki vermektir. Öfke yönetiminin amacı, öfkenin yanı sıra diğer farklı olumsuz duyguların neden olduğu fizyolojik uyarılmayı azaltmaktır, zira tepkileri kontrol etmeyi öğrenebilmek mümkündür.⁴⁶ Öfke kontrol teknikleri ile öfkenin saldırganlık ve şiddet içeren davranışlara yol açmasının önüne geçilebilmektedir.

Şefkat; sevgi, muhabbet ve merhametin bir araya gelmesinden oluşur. Bu duygu en çok annelerde bulunur. Ebeveynlerin birçoğunda sevgi hissinin yanında şefkat duygusunun da gelişmesi mühim olmakla birlikte çocukları büyütürken şefkat duygusunun bulunması bilhassa gereklidir. Bu şekilde çocukta da şefkat duygusu gelişir ve şiddet eğilimleri önlenebilir.

Empati gelişimi ise bebeklikten itibaren duyguları tanımayla başlayan, “ben ve diğer kişiler” bilincinin oluşması, duyguların öğrenilmesi, ifade edilmesi ve karşısındaki kişinin duygularının farkına varıp anlaşılmasıyla ilerleyen önemli bir süreçtir. Yüksek düzeydeki empatinin hem kadın hem de erkek için şiddete karşı koruyucu bir işlevselliğe sahip olduğu bilinmektedir.⁴⁷ Düşük düzeydeki empatinin ise anti-sosyal faillerde daha yüksek oranda tekrar bir suç işleme riski ile de ilişkili olduğu anlaşılmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Charles Spielberger, Controlling anger before it controls you, American Psychological Association, Psychology Topics / Anger, 2005. <https://www.apa.org/topics/anger/control#:~:text=The%20goal%20of%20anger%20management,learn%20to%20control%20your%20reactions>, erişim tarihi: 18.09.2021

⁴⁷ Lisa Broidy/Elizabeth Cauffman/Dorothy L. Espelage/Paul Mazerolle/Alex Piquero, “Sex Differences in Empathy and its Relation to Juvenile Offending”, *Violence and Victims*, Vol. 18 Issue 5, DOI: 10.1891/vivi.2003.18.5.503.

⁴⁸ Ángel Romero-Martínez/Marisol Lila/Luis Moya-Albiol, “Empathy Impairments in Intimate Partner Violence Perpetrators With Antisocial and Borderline Traits: A Key Factor in the Risk of Recidivism”, *Violence and Victims*, Vol. 31 Issue 2, DOI: 10.1891/0886-6708.VV-D-14-00149.

Ahlaki duygular, toplumun yararı veya başka bir kişinin yararı ile ilişkili olan duygulardır. Gelişmiş ahlaki duygular, olumsuz sonuçları öngörerek saldırgan davranışları önlemeye yardımcı olur. Bu bağlamdaki literatür, ahlaki duyguları geliştirerek fiziksel saldırganlığın azaltılabileceğini öne sürmektedir.⁴⁹ Yapılan bir araştırma sonucuna göre çocuklukta aile içi şiddete tanık olmak, sosyal işlevselliğin bozulmasıyla ilgili duygusal düzensizliklerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰ Buna karşın sosyal ve duygusal becerileri tanıma ve geliştirmeye yönelik müdahalelerin ise şiddet içeren davranışları azalttığı ifade edilmiştir.⁵¹ Bu bağlamda, özellikle ebeveynleri sosyal ve duygusal yeterlilikler konusunda eğitmek yararlı olabilir. Çünkü çocuklar problem çözme stratejilerini öncelikle evde ve ebeveynlerinden öğrenmektedirler.⁵² Özellikle ergenleri, hedeflerini ve şiddet içeren davranışlarının sonuçlarını yeniden değerlendirme konusunda eğitmek ve bilinçlendirmek yaşamın ilerleyen dönemlerinde şiddeti azaltmada etkili olabilir.⁵³ Şiddet davranışının öngörülebilir sonuçları hakkında fikir sahibi olma ya da olası sonuçları önceden idrak edebilme becerisinin geliştirilmesi, şiddet önleme adına kullanılacak en faydalı psikolojik metotlardan birisi olarak düşünülebilir.

Çocuklarla normal bir etkileşim sırasında, (istismarcı olmayan) ebeveynlerin, eğitim ve gelişim süreci boyunca değişen beklentileri vardır. Ebeveynler normal şartlarda, çocuklarının becerileri hakkında

⁴⁹ Marc Jambon/Judith G. Smetana, "Self-reported moral emotions and physical and relational aggression in early childhood: A social domain approach", *Child Development*, 91 (1), 2020, s.e92-e107, 10.1111/cdev.13174.

⁵⁰ Lynn Fainsilber Katz/Danielle M. Hessler/Amalia Annet, "Domestic Violence, Emotional Competence, and Child Adjustment", *Social Development*, 16 (3), 2007, s. 513-538, 10.1111/j.1467-9507.2007.00401.x.

⁵¹ Amy L. Gower/Rebecca J. Shlafer/Julie Polan/Annie-Laurie Mcree/Barbara J. Mcmorris/Sandra L. Pettingell/Renee E. Sieving, "Brief Report: Associations Between Adolescent Girls' social - Emotional Intelligence And Violence Perpetration", *Journal of Adolescence*, Volume 37, Issue 1, January 2014, s.67-71.

⁵² Izabela Zych/Olga Gómez-Ortiz/Lidia Fernández Touceda/Elena Nasaescu/Vicente J. Llorent, "Parental Moral Disengagement Induction as a Predictor of Bullying and Cyberbullying: Mediation by Children's Moral Disengagement, Moral Emotions, and Validation of a Questionnaire", *Child Indicators Research*, 2020, 13:1065-1083, 10.1007/s12187-019-09670-2.

⁵³ Raquel Espejo-Siles/Izabela Zycha/David P. Farrington/Vicente J. Llorent, "Moral Disengagement, Victimization, Empathy, Social and Emotional Competencies as Predictors of Violence in Children and Adolescents", *Children and Youth Services Review*, Volume 118, November 2020, 105337.

doğru algılara ve ayrıca çocuklarının gelişim sürecinde kendi rollerinin ne olması gerektiğine dair doğru algılara sahiptirler. Ancak tersine, istismarcı ebeveynler çocuklarla ilgili beklentilerini çarpıtarak bu şekilde kendi istismarcı davranış tarzlarına katkıda bulunabilir. İstismarcı ebeveynler çocuklarının davranışları hakkında daha az bilinç sergilemekte, bu da çocuğu hatalı bir şekilde anlamasına ve kendi ebeveyn davranışının yetersiz olmasına yol açmaktadır.⁵⁴ İstismarcı ebeveynler, genel ebeveynlerle karşılaştırıldığında gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmakta, çocukların duygularını tanıma ve ayırt etmekte güçlük çekmekte ve çocuklarının gelişimiyle ilgili algılarını çarpıtmaktadır. Bu tip aile içinde çocuklar, yetişkinlerin tüm özelliklerine sahip olarak ve aynı zamanda yalnızca olumsuz olaylardan sorumlu olarak görülmekle birlikte, istismarcı ebeveynler çocuklarının kötü davranışlarına caydırıcı ve cezalandırıcı tepkilerle karşılık vermektedirler. Çocuk hakkındaki olumsuz algıların yanı sıra zorlayıcı disiplin teknikleri de ebeveyn-çocuk ilişkisi denkleminde psikolojik gelişimi baltalayan etmenler olarak görülmektedir. Davranış sorunları, gelişim güçlükleri ve çocukların olumsuz algıları, annenin kötü muamele uygulamalarının birer göstergesi niteliğinde önemli değişkenler olarak görünmektedir. Öte yandan, ailedeki çocuk sayısı, sorumluluklarla ilgili zorluklar ve çocuğun gelişim problemleri, ebeveyn ihmali daha iyi açıklayan değişkenlerdir.⁵⁵ Olumsuz çocukluk deneyimleri ergenlikteki şiddet için risk faktörü olarak değerlendirilmekte ve çocuğa kötü muamelenin şiddet uygulama ile ilişkili olduğu görülmektedir.⁵⁶ Bu alandaki araştırmalar, önleme müdahaleleri ile ilgili hâkim fikirlerin yeniden yönlendirilmesine yardımcı olabilir ve ebeveynlerin

⁵⁴ Joel S. Milner/Cynthia Dopke, Child physical abuse: review of offender characteristics. In D. A. Wolfe R. J. McMahon, & R. D. Peters (Eds.), Child abuse: New directions in prevention and treatment across the lifespan, SAGE Publications, Inc. 1997, s.27 vd., <https://www.doi.org/10.4135/9781452231938.n2>.

⁵⁵ Maria Manuela Calheiros/Leonor Rodrigues, Chapter 7 Parent-Child Interactions as a Source of Parent Cognition in the Context of Child Maltreatment, Editors: Jorge Vala, Sven Waldzus, Maria Manuela Calheiros, The Social Developmental Construction of Violence and Intergroup Conflict, Springer International Publishing Switzerland, 2016, s.154.

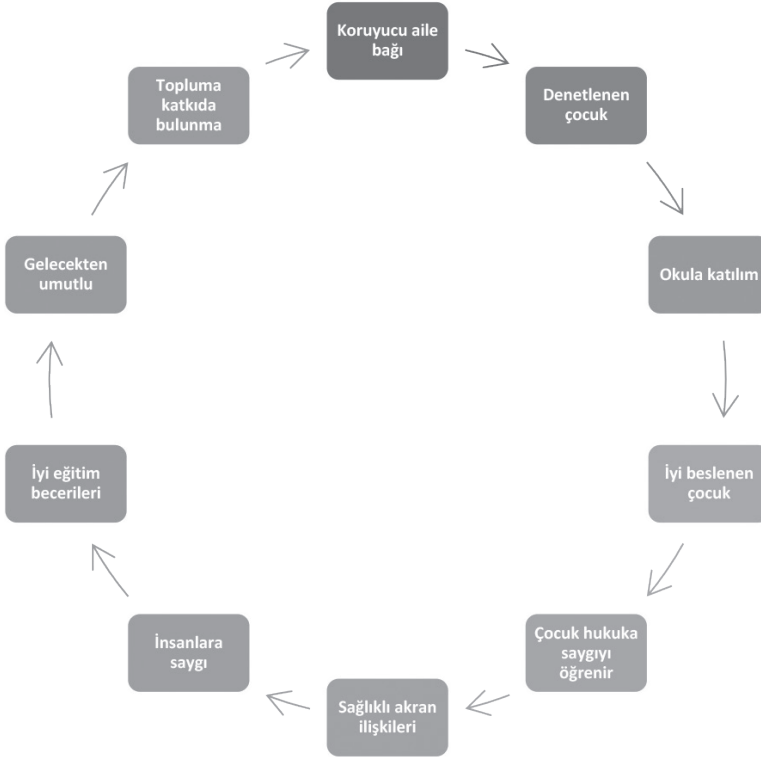
⁵⁶ Naomi N. Duke/Sandra L. Pettingell/Barbara J. McMorris/Iris W. Borowsky, "Adolescent Violence Perpetration: Associations With Multiple Types of Adverse Childhood Experiences", *Pediatrics*, April 2010, 125 (4), e778-e786; DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2009-0597>.

gerçek ihtiyaçlarını ve çocukların ilgisini daha iyi yansıtmaya katkıda bulunabileceği ve aile içi dinamikleri daha iyi kavrayarak ele almak, şiddet davranışlarının kökenleri ve ortay çıkış sebeplerinin anlaşılması hakkında bir farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir. Anne ile etkileşimler, bir bebek için neredeyse tüm dünyayı oluşturur. Bu oluşum sadece hayatta kalmayı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda başarılı beyin gelişimi için gerekli beslemeyi sağlayan bir çerçeveyi temsil etmektedir.

Şiddet açısından ergenlik de çocukluk devresi kadar önemli bir dönem olarak görülmektedir. Bu süreçte bireylerde hormonal, fiziksel, psikolojik ve sosyal değişimler yaşanmakta ve kimlik gelişimi, sosyal ilişkiler ve duygusal gelişim gibi önemli psikolojik dönüşümler gözlenmektedir. Bu dönemde ergenin ebeveyn otoritesini sorgulamaya başlaması, kendi kararlarını almak istemesi ve akranların önem kazanmasıyla birlikte aileyle daha az zaman geçirmesi gibi değişimler de önemli rol oynamaktadır. Araştırmalara göre ebeveyn, ergenin yaşadığı gelişimsel değişimleri anlayıp buna imkân verdiğinde, aile içinde olağan tartışma ve çekişmeler olsa bile fırtınalı bir sürecin yaşanmadığını göstermektedir. Ayrıca ergenin hem kendini ifade etmesini hem de aile bağlarını korumasını kolaylaştıracak tutum, davranış ve uygulamalar, ergen için en olumlu gelişimsel sonuçları sağlamaktadır.⁵⁷ Ebeveynlerin ergenlik dönemindeki çocuklarına samimi ve destekleyici bir ortam sağlamaları, sınırlayıcı, müdahaleci ve aşırı koruyucu olmadan takip ve gözetimi sürdürmeleri, çocuklarının bireyselliğini tanımaları hem ergenin ebeveynle bağlarının korunmasına hem de psikososyal uyumuna önemli katkı sağlamaktadır.⁵⁸ Ergenlerde sağlıklı ve dengeli uyum mekanizmalarının işlenmesi, hem bireysel açıdan hem de sosyal ortamda suç ve şiddete sürüklenme ihtimalini azaltıcı bir etki olarak düşünülmektedir.

⁵⁷ Melike Sayıl/Yeliz Kındap/Yusuf Bayar/Fatih Bayraktar/Deniz Kurt/Arcan Tığrak/E. Helin Yaban, Ergenlik Döneminde Ebeveynlik ve Ergenin Psikososyal Uyumunu, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2012, Ankara, s.3.

⁵⁸ W. Andrew Collins/Laurence Steinberg, Adolescent Development in Interpersonal Context, In Handbook of Child Psychology (eds W. Damon, R.M. Lerner and N. Eisenberg) Volume III. Social, Emotional, and Personality Development, 2007, <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0316>.

Şekil 3. Sağlıklı ve fonksiyonel ebeveyn- çocuk ilişkilerine dayalı şiddetsiz, huzur ve güven oluşturan örnek bir sosyal gelişim döngüsü. (Whitzman'dan uyarlanmıştır).

Ayrıca, psikolojik ve fiziksel güvenliğin sağlanması şiddet eylemlerini azaltıcı bir etki oluşturmaktadır. Güvenli ve emin bir ortam, iyi barınma ve çalışma koşulları, olumlu eğitim deneyimleri, istihdam ve destekleyici bir politik altyapı çatışma ve şiddeti en aza indirmekte, güvensizlik ve umutsuzluk, hızlı sosyal değişimler, şiddet ve fiziksel sağlık riskleri gibi faktörler ise insanların ruhsal hastalıklara karşı daha savunmasız olmalarını açıklayabilmektedir. Çeşitli şiddet biçimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan ruhsal hastalıkların toplum sağlığı üzerindeki yükünün önlenmesi amacıyla bir araştırma gündemi, yenilikçi politikalar ve programların geliştirilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Bu çerçevede toplumsal kapsayıcılık, ayrımcılık ve şiddetin olmaması psikolojik sağlık için belirleyici unsurlar arasında gös-

terilmektedir.⁵⁹ Özet olarak şiddetin önlenmesi toplumsal olarak ruh sağlığı ve iyilik hali üzerinde olumlu etki göstermekteyken aynı şekilde toplum ruh sağlığı ve psikolojik iyilik halindeki düzelmelerin de şiddetin azalmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Şiddetin ortaya çıkmasında psikolojik, nörobiyolojik ve çevresel (örn. Sosyal, ekonomik) faktörler sürekli olarak etkileşimde bulunmakta ve birbirini tetiklemektedir. Bu nedenle bu makalede, şiddeti ortaya çıkaran mekanizmaları daha iyi anlamak için, psikobiyososyal etkileşimleri inceleyerek şiddetin yapısını çok boyutlu olarak ele alarak önleme mekanizmalarını ortaya koymanın daha etkili olacağı düşünülmektedir.

IV. ŞİDDET ÖNLEMeye YÖNELİK BAZI ETKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Şiddet, temel olarak önlenemez olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalar şiddetin altında yatan nedenleri önlemeye yönelik bir halk sağlığı yaklaşımının da işe yaradığını göstermektedir. Şiddet sonucu görülen ölüm ve diğer sağlık sorunlarının önlenmesi için ihtiyaç duyulan mali giderin oranı, şu anda dünya çapında emniyet, yargı, özel güvenlik ve suçluların hapsedilmesi gibi çeşitli hizmetler için harcanan yüz milyarlarca dolardan çok daha az maliyetlidir.⁶⁰ Bu bağlamda şiddeti önlemeye yönelik halk sağlığı ve hukuksal çalışmaların bir süre sonra sosyal ve ekonomik açıdan da olumlu etkileri olacağını düşünmek mümkündür. Ayrıca adalet sisteminde atılacak bazı stratejik adımların gene adalet sisteminin yükünü azaltabileceğini düşünmek de yanlış olmayacaktır.

Dünya Sağlık Örgütü şiddet önlemeye yönelik çalışmalarını yedi adet strateji belirleyerek sürdürmektedir:

1. Çocuklar ile ebeveynleri ve bakıcıları arasında güvenli, istikrarlı ve eğitici ilişkiler geliştirmek.
2. Çocuklarda ve ergenlerde yaşam becerilerini geliştirmek.

⁵⁹ Okan Taycan/Bülent Coşkun (Çeviri Editörleri), Ruh Sağlığını Güçlendirme Kavramları, Kanıtlar, Uygulamalar, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2020, Ankara, s.6.

⁶⁰ Whitzman, s.13.

3. Alkol ulaşılabilirliğini ve zararlı kullanımını azaltmak.
4. Silahlara, bıçaklara ve zirai ilaçlara erişimi azaltmak.
5. Kadına yönelik şiddeti önlemek için cinsiyet eşitliğini teşvik etmek.
6. Şiddeti destekleyen kültürel ve sosyal normları değiştirmek.
7. Mağduru tespit etme, bakım ve destek programları oluşturmak.

Bu stratejileri gerçekleştirmek amacıyla birçok uygulamalı yöntem de belirtilmiştir:⁶¹

- Ev ziyaretleri de içeren ebeveyn eğitimleri
- Ebeveyn – çocuk programları
- Okul öncesi zenginleştirme ve sosyal gelişim programları
- Alkol fiyatlarını artırma, satışlarını düzenleme, alkol içilen ortamları düzenleme
- Ateşli silah lisanslama ve satın alma politikalarını kısıtlama
- Halka açık yerlerde ateşli silah taşımayı yasaklama
- Cinsiyet eşitliğine yönelik eğitimler
- Yaşam becerilerine yönelik programlar
- Mağdur destek programları, psiko-sosyal müdahaleler, koruma yöntemleri

Bu strateji ve yöntemlerle birlikte makro seviyede yapılması gereken adımlardan birisi de hükümetlerin bütçelerini şiddet mağdurlarıyla ilgilenmek ve faillerini tespit etmek, kovuşturmak ve cezalandırmanın yanı sıra şiddeti önlemeye kaydırmak olarak önerilmektedir. Nitekim karar vericilerin şiddet önleme bilincinin yoğunlaşması ve yaygınlaşması, bu stratejilerin hayata geçirilmesi açısından çok önemlidir. Bu düşüncelerden yola çıkarak atılacak adımlar aslında tüm insanların güvenliği, emniyeti ve iyiliğini ilerletmeye yardımcı olmaktadır. Psikolojik sağlık ve güvenlik ihtiyacının sağlanması ile hukukun işlevselliği arasındaki ilişki bu bağlamda önem taşımaktadır.

⁶¹ WHO Library Cataloguing-in-Publication Data: Violence prevention: the evidence, WHO Press, 2010, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77936/9789241500845_eng.pdf, erişim tarihi: 19.09.2021

V. ŞİDDET SUÇLARI VE BU SUÇLARLA MÜCADELEDE CEZA HUKUKUNUN ROLÜ

Şiddet, failin, bir başka kişinin (mağdurun) fiziki ve manevi bütünlüğüne zarar verme amacıyla hareket ettiği duygusal dışı vurma fiilidir. Şiddetin yol açtığı zararlar kişisel veya toplumsal olabilir. Şiddet bazı durumlarda belirli bir amaca yönelen bir vasıta konumundayken bazen de rastgele oluşan ve failin bireysel tatmin sağlaması dışında bir özellik göstermeyen fiiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında şiddet fiilleri, aniden (tehevvüren) gerçekleşebileceği gibi bir hazırlık sonucu da (taammüden) ortaya çıkabilmektedir.⁶²

Bir başka tanıma göreyse şiddet, kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı ifade eder.

Ülkemizde şiddet denildiğinde genellikle bireylerin birbirlerine karşı fiziksel anlamda zarar vermesi anlaşılrsa da şiddetin yukarıda verilen tanımından hareket edildiğinde yalnızca mağdurun fiziksel bütünlüğüne yönelmiş bir saldırı olarak değil aynı zamanda manevi varlığına yönelmiş ve bunlara zarar verme amacı taşıyan fiiller olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu kapsamda literatürde şiddetin dört başlık altında incelendiği görülmektedir:

1. Fiziksel şiddet: Mağdurun beden bütünlüğüne yönelmiş olan ve ona fiziksel olarak zarar vermeyi amaçlayan şiddet türüdür. Bu şiddet, tekme-tokat atmak, el-kol bükme, yumruk atmak, bedende sigara söndürmek, saç çekmek, ısırma, işkence yapmak, bir cisimle vücuda vurma, sağlıksız koşullarda yaşamaya zorlama gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel şiddetle mücadelede Türk Ceza Kanunu'nun birçok maddesinde çeşitli suç tiplerine yer verildiği görülmektedir: Kasten öldürme (TCK m.81), kasten yaralama (TCK m.86), insan üzerinde deney (TCK m.90), işkence (TCK m.94), eziyet (TCK m.96) gibi.

⁶² Mustafa Tören Yücel, *Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi*, Ankara (tarihsiz), s. 21 (Akt. Timur Demirbaş, *Şiddet Suçlarına Genel Bir Bakış*, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt 65, Sayı 4, s.3345.

2. Psikolojik şiddet: Kişilerin bedensel veya kişilik özellikleri kullanılarak, bunlar üzerinde baskı kurmak suretiyle duygular aracı kılınarak kişinin istenmediği muameleye maruz bırakılması bu şiddet türünü oluşturmaktadır. Bu şiddet türü, aşağılama, küçük düşürme, hakaret etme, serbest iradesiyle karar alma hakkına engel olma, istediği kişilerle görüşmesini engelleme gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik şiddetle mücadelede de Türk Ceza Kanunu'nun birçok maddesinde çeşitli suç tiplerine yer verildiği görülmektedir: Tehdit (TCK m.106), şantaj (TCK m.107), cebir (TCK m.108), kişiyi hürriyetinden yoksun kılmak (TCK m.109), iş ve çalışma hürriyetinin ihlali (TCK m.117), hakaret (TCK m.125) gibi.
3. Cinsel şiddet: Kişilerin istekleri dışında veya istemedikleri biçimde veya istismar edilmek suretiyle cinsel dokunulmazlıklarına müdahale niteliğindeki fiillere maruz bırakılmaları cinsel şiddet olarak ifade edilmektedir. Cinsel şiddet suçlarının mağdurlarının genellikle kadınlar ve çocuklar olduğu da bilinmektedir. Bu şiddet türü, tecavüz, ensest, zorla evlendirme, cinsel taciz gibi şekillerde görülmekte olup bu şiddet türüyle mücadelede de Türk Ceza Kanunu'nun birçok maddesinde değişik suç tiplerine yer verildiği görülmektedir: Cinsel saldırı (TCK m.102), çocuğun cinsel istismarı (TCK m.103), reşit olmayanla cinsel ilişki (TCK m.104), cinsel taciz (TCK m.105), müstehcenlik (TCK m.226), fuhuş (TCK m.227) gibi.
4. Ekonomik şiddet: Ekonomik güç kullanılarak kişilerin yaşamını devam ettirebilecek maddi gücün ellerinden alınması şeklindeki şiddet türüne ekonomik şiddet denilmektedir. Bu şiddet türü, zorla çalıştırılma, çalışmaktan alıkonulma, kişisel mal varlığının izinsiz kullanımı, dilendirilme, kötü muamele gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik şiddetle mücadelede Türk Ceza Kanunu'nun birçok maddesinde çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir: Fuhuş (TCK m.227), dilencilik (TCK m.229), kötü muamele (TCK m.232), aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali (TCK m.233) gibi.

Şiddet suçları denildiği zaman 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun üzerinde de kısaca durmakta fayda görmekteyiz. Kanununun 1. maddesine göre bu Kanun-

nun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Tanımlar başlıklı 2. maddede ise şiddet ve kadına yönelik şiddetten ne anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre şiddet, kişinin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı ifade etmektedir. Kadına yönelik şiddet ise, kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranışı ifade etmektedir. 6284 sayılı Kanun kapsamında şiddet mağduru olan kişilerle ilgili olarak koruyucu ve önleyici tedbirler alınması da mümkündür. Bu Kanun ile kanun koyucu özellikle toplumda sıklıkla şiddet mağduru olan kişiler konumundaki kadınlara yönelik gerçekleştirilen her türlü şiddete sıfır tolerans mantığıyla yaklaşmaktadır ki bu da gayet yerinde bir tercihtir.

Şiddetin bir suç oluşturup oluşturmadığı yukarıda da ifade edildiği üzere kanunlar ile düzenlenmekte olup, kanunlar, şiddetin davranışsal bir sapma olarak kişiye verdiği zarar noktasında devreye girmektedir. Psikolojik olarak bir davranışın engellenmesinde de ceza mevzuatının rolü büyüktür. Ancak ceza, doğru uygulandığı takdirde istenmeyen davranış üzerinde kalıcı bir baskı oluşturabilmektedir.⁶³ Şiddet davranışının önlenmesi için de ceza adaleti, caydırıcı bir unsur olarak görülmelidir.

Psikolojik, sosyal, fizyolojik, ekonomik ve diğer farklı pek çok etkenler tarafından beslenen karmaşık bir kavram olan şiddetin, katı hükümler ve tedbirler içeren düzenlemelerle birdenbire yok edilmesi mümkün görünmemektedir. Bu yüzden, şiddeti önlemek adına gerekli kanunî düzenlemeleri yapmak kadar şiddeti besleyen veya körükleyen diğer etkenleri de yok etmeyi ihmal etmemek gerekmektedir. Özellikle bireyleri daha aile içindeyken şiddeti önlemek adına eğitmek

---

⁶³ Küçükay, s.366-367.

için gerekli tedbirleri almak, ebeveyn eğitimi ile çocuk eğitimini birleştirerek topyekûn şiddetin tüm toplum düzeylerinde yok edilmesine karşı mücadeleye başlamanın bu anlamda ilk adım olabileceği ileri sürülmüştür.⁶⁴

Şiddet suçlarıyla mücadelede yalnızca ceza hukuku enstrümanları yeterli olmayıp aynı zamanda infaz hukukuna ilişkin müesseselerden de yararlanılmasında zorunluluk bulunmaktadır. İnfaz hukukunun şiddet ve suç denklemindeki yerinin ceza bakımından işlevselliğinin önem taşıdığı görülmektedir. Bu kapsamda infazın kanuna uygun, hukuktan ayrılmadan, ayrıcalık tanımadan, insan haklarına saygılı, insan onuruna yakışan, eşit, adaletli ve hakkaniyete uygun yapılması gerekmektedir.⁶⁵ Cezanın caydırıcılık ve önleme işlevlerinin bulunmasının yanı sıra infazın hassas bir şekilde planlanması da suç işlenmesinin önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.⁶⁶ Bu kapsamda şiddet suçlarından bazıları bakımından 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik tedbiri süreleri bakımından hükümlünün aleyhine sonuç doğuracak bazı düzenlemelere yer verilmiştir ki bu durum da kanun koyucunun izlemiş olduğu infaz politikasının doğal bir sonucu olarak görülebilir.

Şiddet suçunun mağduru olan bireylere yönelik gerçekleştirilecek fiiller aynı zamanda özel hukuk açısından haksız fiil olarak nitelendirileceğinden, bu fiili gerçekleştiren kişiye karşı, mağdurun uğramış olduğu zararların tazmini amacıyla maddi ve manevi tazminat davası açma hakkının bulunduğu da vurgu yapmak gerekmektedir.

SONUÇ

Şiddeti önleme konusunda birçok temel dinamiğin yer alması ve sürecin karmaşıklığı sebebiyle basit nedensel ve epidemiyolojik açıklamaların yetersiz kaldığı düşünülmekle birlikte psikolojik yaklaşımların şiddet önleme açısından katkı sağladığı düşünülmektedir. Şiddet

⁶⁴ Alper Uyumaz/İdris Akdağ, "Türk Özel Hukukunda Şiddet ve Israrlı Takip Kavramı ile Israrlı Takip Mağdurunun Korunması", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt 19, Sayı 2, s.45 vd.

⁶⁵ Osman Atalay, "7242 sayılı Yeni İnfaz Yasasının Getirdikleri", *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 15, Sayı:166, Haziran 2020, s.1234 vd.

⁶⁶ Erdal Yerdelen, "Alman Ceza İnfaz Hukukunun Esasları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, Aralık 2020, s.460.

dediğimiz nihai sonucun gerçekleşmesi için, tüm bu faktörlerin eşzamanlılık içinde birlikte ortaya çıktığı görülmektedir.⁶⁷ Bu nedenle, çok yönlü ele alınması gereken bir konu olarak şiddet, sosyolojik, ekonomik, politik boyutları olmakla birlikte, bu makalede daha çok psikolojik ve hukuki temelde ele alınmıştır. Şiddeti ortaya çıkaran birtakım mekanizmaların yanı sıra genel olarak şiddet ile mevzuatımızdaki düzenlemelere de değinilmiştir.

Günümüzde şiddet sonucu birçok insan maddi ve manevi zarar görmektedir. Şiddete maruz kalan, fiziksel ve ruhsal zarara uğrayıp mağduriyet yaşarken şiddet uygulayanlar ise çeşitli hukuki ve cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Oluşan zararların etkileri ise kimi zaman yıllar sürmekte, kimi zaman ise şiddet döngüsü devam ederek zararların giderilemeyeceği sonuçları doğurmaktadır. Bu nedenle esas olarak, şiddetin önlenmesi adına oluşturulacak stratejiler hakkında etraflıca yapılacak olan değerlendirmelerin çok kıymetli olduğu düşünülmektedir. Öncelikle şiddetin önlenilebilir olduğu fikrinin üzerinde durulması gerekmektedir. Şiddeti önleme ile ilgili mevzuat her ne kadar yeterli olsa da uygulamada karşılaşılan bazı yanlış uygulamalar vatandaşların adalete olan güvenlerinin de sarsılması sonucunu doğurmaktadır. Bu kapsamda mevcut kanunların daha işlevsel ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi için meslek içi eğitimler dahil olmak üzere bazı düzenlemelerin hayata geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bunlara ek olarak şiddeti ortaya çıkarmada etkili olan parametrelerin hem bireysel hem de toplumsal güvenlik algısını sarsmasını önleyecek stratejileri ortaya koymak da gereklidir. Sonuç olarak, şiddetin nasıl önleneceğinin daha çok tartışılıp ele alınması gereken bir konu olduğu kanaatine varılmıştır. Bu konuda psikoloji ve hukuk alanlarında çalışan profesyonellere de büyük bir rol düşmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

Amartya Sen: *The Argumentative Indian: Writings on Indian History, Culture and Identity*, Picador; First edition, New York, 2006.

Calheiros Maria Manuela/Rodrigues Leonor, Chapter 7 Parent-Child Interactions as a Source of Parent Cognition in the Context of Child Maltreatment, Editors:

⁶⁷ Bandy X. Lee, "Causes and Cures III: the Psychology Of Violence", *Aggression and Violent Behavior*; Volume 25, Part B, November-December 2015, s.210.

- Jorge Vala, Sven Waldzus, Maria Manuela Calheiros, *The Social Developmental Construction of Violence and Intergroup Conflict*, Springer International Publishing Switzerland, 2016.
- Collins W. Andrew/Steinberg Laurence, *Adolescent Development in Interpersonal Context*, In *Handbook of Child Psychology* (eds. W. Damon, R.M. Lerner and N. Eisenberg) Volume III. Social, Emotional, and Personality Development, 2007, <https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0316>.
- Ellis Lee/Farrington David P./Hoskin Anthony W., Chapter 7- Biological Factors, Editor(s): Lee Ellis, David P. Farrington, Anthony W. Hoskin, *Handbook of Crime Correlates (Second Edition)*, Academic Press, 2019.
- França Dalila Xavier de Chapter 2 From a Sense of Self to Understanding Relations Between Social Groups, Editors: Jorge Vala, Sven Waldzus, Maria Manuela Calheiros, *The Social Developmental Construction of Violence and Intergroup Conflict*, Springer International Publishing Switzerland, 2016.
- Geen Russel G., *Television and aggression: Recent developments in research and theory*, In D. Zillmann, J. Bryant, & A. C. Huston (Eds.), *LEA's communication series, Media, children, and the family: Social scientific, psychodynamic, and clinical perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1994.
- Guinote Ana/Cai Alice, *The Social Developmental Construction of Violence and Intergroup Conflict*, Chapter 1 Power and the Social Self, Editors: Jorge Vala, Sven Waldzus, Maria Manuela Calheiros, Springer International Publishing Switzerland, 2016.
- Legerstee Maria, *Mental and bodily awareness in infancy: Consciousness of self-existence*. In S. Gallagher & J. Shear (Eds.), *Models of the self*, Imprint Academic, 1999.
- Milner Joel S./Dopke Cynthia, *Child physical abuse: review of offender characteristics*, In D. A. Wolfe R. J. McMahon, & R. D. Peters (Eds.), *Child abuse: New directions in prevention and treatment across the lifespan*, SAGE Publications Inc., 1997, ss.27-54, <https://www.doi.org/10.4135/9781452231938.n2>.
- Rachel E. Morgan, Jennifer L. Truman, 2019 Criminal Victimization Report, September 2020, NCJ 255113, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/cv19.pdf>.
- Rivers Jacqueline J./Josephs Robert A., *Dominance and Health The Role of Social Rank in Physiology and Illness*, *The Social Psychology of Power*, Edited by Ana Guinote and Theresa K. Vescio, Guilford Publications, 2010.
- Rosell Daniel R./Siever Larry J., *The neurobiology of aggression and violence*, Published online by Cambridge University Press: 04 May 2015, *CNS Spectrums*, 20 (3), ss.254-279, doi:10.1017/S109285291500019X.
- Sayıl Melike/Kindap Yeliz/Bayar Yusuf/Bayraktar Fatih/Kurt Deniz/Tığrak Arcan/Yaban E. Helin, *Ergenlik Döneminde Ebeveynlik ve Ergenin Psikososyal Uyumu*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2012, Ankara.
- Swanson Jeffrey W., *Mental disorder, substance abuse, and community violence: an epidemiological approach*, in *Violence and Mental Disorder: Developments in Risk Assessment*, edited by Monahan J, Steadman HJ. Chicago, University of Chicago Press, 1994.

- Taycan Okan/Coşkun Bülent (Çeviri Editörleri), Ruh Sağlığını Güçlendirme Kavramlar, Kanıtlar, Uygulamalar, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2020, Ankara, ss.6-21.
- Whitzman Carolyn, The Handbook of Community Safety, Gender and Violence Prevention: Practical Planning Tools, Earthscan Publishing, London, 2008.
- Vito Gennaro F./Maahs Jeffrey R./Holmes Ronald M., Criminology Theory, Research, and Policy, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, Massachusetts, 2007.
- Volavka Jan, Neurobiology of Violence, Washington DC, American Psychiatric Press, 1995.

Makaleler

- Atalay, Osman: "7242 sayılı Yeni İnfaz Yasasının Getirdikleri", *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 15, Sayı:166, Haziran 2020, ss.1234-1248.
- Broidy Lisa/Cauffman Elizabeth/Espelage Dorothy L./Mazerolle Paul/Piquero Alex, "Sex Differences in Empathy and its Relation to Juvenile Offending", *Violence and Victims*, Vol 18 Issue 5, DOI: 10.1891/vivi.2003.18.5.503.
- Bushman Brad J., "Moderating Role of Trait Aggressiveness in the Effects of Violent Media on Aggression", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, 69 (5), s.950-960, <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.950>.
- Cima Maaike/Raine Adrian/Meesters Cor/Popma Arne: "Validation of the Dutch Reactive Proactive Questionnaire (RPQ): Differential Correlates of Reactive and Proactive Aggression from Childhood to Adulthood", *Aggressive Behavior*, vol. 39, 2 (2013): 99-113. doi:10.1002/ab.21458.
- Coccaro Emil F./Kavoussi Richard J./Berman Mitchell E./Lish Jennifer D., "Intermittent Explosive Disorder-Revised: Development, Reliability, and Validity Of Research Criteria", *Comprehensive Psychiatry*, 1998, 39 (6), ss.368-376, [https://doi.org/10.1016/s0010-440x\(98\)90050-5](https://doi.org/10.1016/s0010-440x(98)90050-5).
- Demirbaş Timur, Şiddet Suçlarına Genel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt 65, Sayı 4, ss.3345 - 3353.
- Duke Naomi N./Pettingell Sandra L./Mcmorris Barbara J./Borowsky Iris W., "Adolescent Violence Perpetration: Associations With Multiple Types of Adverse Childhood Experiences", *Pediatrics*, April 2010, 125 (4) e778-e786; DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2009-0597>
- Eronen Markku/Hakola Panu/Tiihonen Jari, "Mental Disorders and Homicidal Behavior in Finland", *Arch Gen Psychiatry*, 1996; S. 53 (6), ss.497-501. doi:10.1001/archpsyc.1996.01830060039005.
- Espejo-Siles Raquel/Zycha Izabela/Farrington David P./Llorent Vicente J., "Moral Disengagement, Victimization, Empathy, Social and Emotional Competencies as Predictors of Violence in Children and Adolescents", *Children and Youth Services Review*, Volume 118, November 2020, 105337.
- Gower Amy L./Shlafer Rebecca J./Polan Julie/Mcree Annie-Laurie/Mcmorris Barbara J. Pettingell Sandra L./Sieving Renee E., "Brief Report: Associations Between Adolescent Girls'social - Emotional Intelligence and Violence Perpetration", *Journal of Adolescence*, Volume 37, Issue 1, January 2014, ss.67-71.

- Haber Suzanne N., "The Primate Basal Ganglia: Parallel and Integrative Networks", *Journal of Chemical Neuroanatomy*, 2003, 26 (4), ss.317-330, <https://doi.org/10.1016/j.jchemneu.2003.10.003>.
- Hamby Sherry, "On Defining Violence, and Why It Matters", *Psychology of Violence*, American Psychological Association, 2017, Vol. 7, No. 2, ss.167-180.
- Hafizoğulları Zeki/Güngör Devrim, "Türk Ceza Hukukunda Suçların Tasnifi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 69, 2007, ss.21-50.
- Hoptman Matthew J./D'angelo Debra/Catalano Dean/Mauro Cristina J./Shehzad Zarrar E./Kelly A. M. Clare/Castellanos Francisco X./Javitt, Daniel C./Milham Michael P., "Amygdalofrontal Functional Disconnectivity and Aggression in Schizophrenia", *Schizophrenia Bulletin*, Volume 36, Issue 5, September 2010, ss.1020-1028, <https://doi.org/10.1093/schbul/sbp012>.
- Jambon Marc/Smetan, Judith G., "Self-Reported Moral Emotions And Physical and Relational Aggression in Early Childhood: a Social Domain Approach", *Child development*, 91 (1), 2020, s. e92-e107, 10.1111/cdev.13174.
- Justice Blair/Justice Rita/Kraft Irvin A., "Early-Warning Signs of Violence: Is a Triad Enough?", *American Journal of Psychiatry*, 1974, 131:4, ss.457-459.
- Katz Lynn Fainsilber/Hessler Danielle M./Annest Amalia, "Domestic Violence, Emotional Competence, and Child Adjustment", *Social Development*, 16 (3), 2007, ss.513-538, 10.1111/j.1467-9507.2007.00401.x.
- Kolla Nathan J./Malcolm Charlotte/Attard Stephen/Arenovich Tamara/Blackwood Nigel/Hodgins Sheilagh, "Childhood Maltreatment and Aggressive Behaviour in Violent Offenders with Psychopathy", *Canadian Journal of Psychiatry*, Revue Canadienne De Psychiatrie, 2013, 58 (8), s. 487-494, <https://doi.org/10.1177/070674371305800808>.
- Küçükay Alper, "Suç önleme Stratejileri ve Güvenlik Politikalarına Psikolojik Bir Bakış", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2019, Yıl: 11, Sayı: 38, ss.343-392.
- Lee Bandy X., "Causes and Cures III: The Psychology of Violence", *Aggression and Violent Behavior*, Volume 25, Part B, November-December 2015, ss.210-214.
- Mann J. John, "The Neurobiology of Suicide", *Nature Medicine*, 1998, 4 (1), ss.25-30. <https://doi.org/10.1038/nm0198-025>.
- Margolin Gayla/Ramos Michelle C./Timmons Adela C./Miller Kelly F./Han Sohyun C., "Intergenerational Transmission of Aggression: Physiological Regulatory Processes", *Child Dev Perspect*, 2016 Mar 1;10 (1): ss.15-21, doi: 10.1111/cdep.12156. Epub 2015 Dec 11. PMID: 26929773; PMCID: PMC4767800.
- Matthies Swantje/Rusch Nicolas/Weber Matthias/Lieb Klaus/Philipsen Alexandra/Tuescher Oliver/Ebert Dieter/Hennig Jürgen/Van Elst Ludger Tebartz, "Small Amygdala-High Aggression? The Role of The Amygdala in Modulating Aggression in Healthy Subjects", *The World Journal of Biological Psychiatry: the Official Journal of the World Federation of Societies of Biological Psychiatry*, 2012, 13 (1), ss.75-81, <https://doi.org/10.3109/15622975.2010.541282>.
- Mccloskey Michael S./Berman Mitchell E./Noblett Kurtis L./Coccaro Emil F., "Intermittent Explosive Disorder-Integrated Research Diagnostic Criteria: Convergent And Discriminant Validity", *Journal of Psychiatric Research*, 2006, 40 (3), ss.231-242, <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2005.07.004>.

- Paoloni-Giacobino Ariane/Mouthon Dominique/Lambercy Carmen/Vessaz Monique/Coutant-Zimmerli Stefanie/Rudolph Waltraut/Malafosse Alain/Buresi Catherine, "Identification and Analysis of New Sequence Variants in the Human Tryptophan Hydroxylase (Tph) Gene", *Molecular Psychiatry*, 2000, volume 5, ss.49-55.
- Romero-Martínez Ángel/Lila, Marisol/Moya-Albiol, Luis, "Empathy Impairments in Intimate Partner Violence Perpetrators With Antisocial and Borderline Traits: A Key Factor in the Risk of Recidivism", *Violence and Victims*, Vol 31 Issue 2, DOI: 10.1891/0886-6708.VV-D-14-00149.
- Schimmenti Adriano/Di Carlo Giovanbattista/Passanisi Alessia/Caretti Vincenzo, "Abuse in Childhood and Psychopathic Traits in a Sample of Violent Offenders", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 2015, 7 (4), ss.340-347, <https://doi.org/10.1037/tra0000023>.
- Smithmyer Catherine M./Hubbard Julie A./Simons Robert F., "Proactive and Reactive Aggression in Delinquent Adolescents: Relations to Aggression Outcome Expectancies", *Journal of Clinical Child Psychology*, 29 (1), ss.86-93, https://doi.org/10.1207/S15374424jccp2901_9.
- Sohrabi Salman, "The Criminal Gene: the Link Between MAOA and Aggression (Review)", *BMC Proceedings*, 2015, 9 (Suppl 1), A49. <https://doi.org/10.1186/1753-6561-9-S1-A49>.
- Uyumaz Alper/Akdağ İdris, "Türk Özel Hukukunda Şiddet ve Israrlı Takip Kavramı ile Israrlı Takip Mağdurunun Korunması", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt 19, Sayı 2, ss.45-94.
- Volavka Jan, "The Neurobiology of Violence An Update", *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 1999, 11:3, ss.307-314.
- Yang Yaling, "Neuroanatomy of Violence and Aggression", P. Sturmey (Ed.), *In The Wiley Handbook of Violence and Aggression*, 2017, <https://doi.org/10.1002/9781119057574.whbva018>.
- Yerdelen Erdal, "Alman Ceza İnfaz Hukukunun Esasları", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, Aralık 2020, ss.449-485.
- Zych Izabela/Gómez-Ortiz Olga/Touceda Lidia Fernández/Nasaescu Elena/Llorent Vicente J., "Parental Moral Disengagement Induction as a Predictor of Bullying and Cyberbullying: Mediation by Children's Moral Disengagement, Moral Emotions, and Validation of a Questionnaire", *Child Indicators Research*, 2020, 13, ss.1065-1083, [10.1007/s12187-019-09670-2](https://doi.org/10.1007/s12187-019-09670-2).

Raporlar

- Krug Etienne G./Dahlberg Linda L./Mercy James A./Zwi Anthony B./Lozano Rafael, World report on violence and health, WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, 2002.
- Spielberger Charles, Controlling anger before it controls you, American Psychological Association, Psychology Topics / Anger, 2005, <https://www.apa.org/topics/anger/control#:~:text=The%20goal%20of%20anger%20management,learn%20to%20control%20your%20reactions,erişim tarihi: 18.09.2021>.

İnternet Kaynakları

<https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/> erişim tarihi: 16.09.2021

Australian Bureau of Statistics, Personal Safety Survey (Reissue), Australian Bureau of Statistics, Canberra, 2006, <https://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/allprimarymainfeatures/47CFB28DF1A634C9CA257C3D000DB727?opendocument>, erişim tarihi: 17.09.2021

Australian Bureau of Statistics, Personal Safety, Australia, Statistics for family, domestic, sexual violence, physical assault, partner emotional abuse, child abuse, sexual harassment, stalking and safety, Reference period 2016, <https://www.abs.gov.au/statistics/people/crime-and-justice/personal-safety-australia/latest-release>, erişim tarihi: 17.09.2021

WHO Library Cataloguing-in-Publication Data: Violence prevention: the evidence, WHO Press, 2010, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77936/9789241500845_eng.pdf, erişim tarihi: 19.09.2021

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>